

Dalmacija i Austrijsko Carstvo prve polovine 19. stoljeća: pisana riječ u službi stvaranja poslušnih i lojalnih građana

Lakuš, Jelena

Source / Izvornik: **Povijesni prilozi, 2012, 43, 235 - 255**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:636846>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-17**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

UDK 94(497.5:436)“1815/1850“

Primljeno: 21. 4. 2012.

Prihvaćeno: 29. 10. 2012.

Pregledni rad

Dalmacija i Austrijsko Carstvo prve polovine 19. stoljeća: pisana riječ u službi stvaranja poslušnih i lojalnih građana

Jelena Lakuš
Odsjek za informacijske znanosti
Filozofski fakultet
Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Lorenza Jägera 9
31000 Osijek
Republika Hrvatska
E-adresa: jlakus@ffos.hr

Rad ukazuje na način na koji su austrijske vlasti nastojale, po ulasku Dalmacije u sastav Austrijskoga Carstva, svoje nove građane odgojiti u duhu lojalnosti i poslušnosti. Istraživanje je temeljeno na analitičkoj interpretaciji raznovrsnih pisanih izvora tiskanih u Dalmaciji u prvih trideset i pet godina austrijske vladavine (1815.-1850.).

Ključne riječi: Dalmacija, Austrijsko Carstvo, 19. stoljeće

Nakon gotovo četiri stotine godina kontinuirane vlasti Mlečana u prvoj polovini 19. stoljeća Dalmacija dolazi pod vlast još dviju stranih vladavina – francuske i austrijske.¹ Kao što je poznato, Mirom u Campoformiju sklopljenim između Francuske i Austrije u listopadu 1797. godine Dalmacija i Istra s Mlecima pripale su Austriji.² Započelo je razdoblje prve austrijske vladavine (1797.-1805.). Dal-

¹ Kao što je poznato, potonja će se zadržati sve do propasti Austro-Ugarske Monarhije.

² Vijest o padu Mletačke Republike stanovništvo Dalmacije dočekalo je vrlo različito – plemstvo je, dakako, osjećalo strah i žalost, dok je svećenstvo smatralo da iza novoosnovane demokratske vlade u Mlecima stoje „antikristi“ i progonitelji vjere – Francuzi te su to uvjerenje prenosili i na vjernike. Međutim, bilo je i onih kojima je ta vijest donijela vjeru u bolje dane nakon više stotina godina mletačke prevlasti. Velika većina stanovništva, živeći na rubu egzistencije, jedva je dočekala promjenu vlasti nadajući se poboljšanju svoga položaja iako – treba istaknuti – zauzimanje Dalmacije nije svugdje proteklo bez otpora. Ivan Pederin, „Uspostava carsko-kraljevske uprave u Dalmaciji i Istri 1797-1798“, *Forum: mjesečnik Razreda za književnost HAZU* 45 (2006): 321., Šime Tome Peričić, *Povijest Dalmacije od 1797. do 1860.* Zadar: Matica hrvatska, 2006., 25-32.

macija je pretvorena u zasebnu teritorijalno-upravnu jedinicu izravno podčinjenu Beču, čime se našla upravno odvojena od ostalih hrvatskih zemalja u okviru Austrije premda se većina naroda, pozdravljajući dolazak Austrije i obvezujući se na vjernost austrijskome caru, nadala upravo suprotnome.³ Porazom u novome ratu između Francuske i Austrije potonja je bila prisiljena sklopiti Mir u Požunu (Bratslavi) u prosincu 1805. godine, kojim se u korist Francuske morala odreći svega onoga što je stekla Mirovnim ugovorom u Campoformiju.⁴ Time je započelo razdoblje francuske uprave (1806.-1813.). Napoleon je Dalmaciju najprije administrativno pripojio uspostavljenome Talijanskom Kraljevstvu, a potom 1810. godine novoosnovanim Ilirskim pokrajinama.⁵ Francuska je vladavina zbog niza nepopularnih mjera – ukidanja bratovština, uvođenja institucije građanskoga braka, nametanja talijanskoga jezika, promoviranja ateizma ili ireligioznosti, masonerije i, općenito, provođenja ideja Francuske revolucije kao i prisilnoga novačenja, velikih poreza i mnogih drugih mjera – u stanovništvu izazvala veliko nezadovoljstvo⁶ premda je među pripadnicima građanske klase bilo i onih koji su podupirali Napoleona i Francusku.⁷ Nezadovoljstvo naroda francuskom vlašću iskoristila je Austrija vješto vodeći protufrancusku promidžbu. Sve navedeno kao i Napoleonovi porazi koji su uslijedili doveli su do skoroga sloma francuske vladavine u Dalmaciji i omogućili njezino relativno lako zauzimanje. Teritorij istočnojadranske obale od Trsta do Budve Austriji je i formalno dodijeljen

³ Veliki je dio stanovništva, naime, vjerovao da dolazak Austrije donosi ujedinjenje s prekovlebitskim Hrvatima, ekonomsku pravdu i prosvjetu na hrvatskome jeziku. Takvo je raspoloženje podgrijavano i vrlo mudrom taktikom. Car je, naime, u Dalmaciju poslao hrvatske čete svojih vojnika. Hrvatski jezik govorio je i njihov zapovjednik general Rukavina, koji je u crkvi sv. Šimuna u Zadru s propovjedaonice čak održao i govor na hrvatskome jeziku. Narod se ponadao da je doista oslobođen i pripojen Hrvatskoj, a neki su čak vjerovali i da će se osloboditi feudalnoga pritiska i kolonatskih odnosa. No, iako je car gotovo sve uvjerio da ih zaposjeda u ime hrvatsko-ugarskoga kralja, zapravo se protivio sjedinjenju Dalmacije s Ugarskom, a time i s Banskom Hrvatskom. Smatrao je da je Austrija u Campoformiju Dalmaciju dobila kao naknadu za teritorije koje je prepustila drugima te da bi ostvaranje te zamisli dovelo do slabljenja središnje vlasti, što je bilo opasno za čitavu državu jer bi se time ojačali ne samo Hrvati nego i Ugarska. Peričić, *Povijest Dalmacije od 1797. do 1860.*, 160-170., Neven Budak, Mario Strecha, Željko Krušelj, *Habsburzi i Hrvati*, Zagreb: Srednja Europa, 2003., 117-118.

⁴ Nakon zamršene međunarodne situacije, u koju su se uplele i Rusija i Crna Gora, u srpnju 1807. godine Francuskoj je prepuštena i Boka te neka druga uporišta na jadranskoj obali, a u siječnju 1808. godine ukinuta je i Dubrovačka Republika te podvrgnuta Francuzima.

⁵ Obje su se odluke pokazale štetne, pogrešne i nepromišljene. Prva stoga što se Talijansko Kraljevstvo držalo talijanskom državom, doduše sastavnicom Francuske pa je to gotovo značilo povratak na doba Mletačke Republike, a druga stoga što su Francuzi od dijela Slovenaca i Hrvata koji su živjeli na prostoru Ilirskih pokrajina pokušali stvoriti neku novu, suvremenu naciju. Peričić, *Povijest Dalmacije od 1797. do 1860.*, 170., Ivan Pederin, „Otpor francuskoj vlasti u Dalmaciji i Ilirskim pokrajinama poslije 1806.“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 45 (2003): 305.

⁶ Naime, unatoč nizu blagodati koje je francuska vlast donijela u Dalmaciju te raznovrsnim inicijativama na njezinu gospodarskom i kulturnom napretku, prve godine francuske vladavine obilježene su stalnim nemirima. Opširnije o tome vidi u: Peričić, *Povijest Dalmacije od 1797. do 1860.*, 38-39, 170-171., Jaroslav Šidak, *Hrvatski narodni preporod – Ilirski pokret*. Zagreb: Školska knjiga, Stvarnost, 1990., 26-30.

⁷ Pederin, „Otpor francuskoj vlasti u Dalmaciji i Ilirskim pokrajinama poslije 1806.“: 299.

odlukom Bečkoga kongresa (1814.-1815.). Time je okončana kratka ali burna i na svim područjima dinamična francuska uprava te je započelo razdoblje druge austrijske uprave (1813.-1918.). Novouspostavljena Kraljevina Dalmacija postala je zasebnom krunovinom, izravno je bila podvrgnuta Beču, uređena poput drugih austrijskih „nasljednih“ zemalja pa joj nije ostavljena nikakva samouprava.⁸ Vladajući su krugovi u Beču smatrali zaposjedanje Dalmacije opravdanim pozivajući se na državno-pravnu tradiciju po kojoj je austrijski nadvojvoda istodobno bio i hrvatski kralj. Stoga su smatrali da im Dalmacija pripada po baštinskome pravu. Tako se Dalmacija našla podložna hrvatskome kralju, ali ne i pridružena hrvatskoj državi. Bečki je dvor, naime, i nadalje odbacivao mogućnost pripojenja Dalmacije Banskoj Hrvatskoj te je činio sve da u zametku uguši takve pokušaje. Stanovništvo Dalmacije više-manje pomirilo se s novom političkom stvarnošću iako svi nisu pozdravili ponovni dolazak Austrijanaca.⁹ Dijelom su na to bili i prisiljeni ne usuđujući se ništa poduzimati jer se znalo da redarstvo budno nadzire svaku imalo sumnjivu osobu. Austrija je, naime, bila birokratska, policijska i apsolutistička država. Uvođenjem cenzure te revnoga nadziranja vlasti zemlja se nastojala izolirati od svakoga utjecaja izvana, a svaka (pa i najmanja) prijetnja postojećem režimu, posebice liberalne ideje kojih se Austrija strahovito bojala, bila je već u korijenu uništavana.¹⁰ Car je nastojao da „policijskim nadzorom nove podanike odgoji u dobrom austrijskom duhu“¹¹. No, policijski nadzor nije bio jedini način postizanja toga cilja. Činilo se to i kroz školovanje, pri čemu se vode idejom da je važno „obrazovati ne slobodnog građanina, nego poslušnog podanika“¹².

⁸ Peričić, *Povijest Dalmacije od 1797. do 1860.*, 198.

⁹ Primjerice, dvadesetih su godina neki utjecajni Dubrovčani željeli, doduše bezuspješno, obnoviti Republiku. Nadalje, ni Bokelji nisu bili zadovoljni što je Boka priključena Austriji. Također, nezadovoljstvo je postojalo i među plemićima čije se nade o ponovnome priznavanju njihovih starih prava, privilegija i plemićkih naslova nisu ostvarile. Peričić, *Povijest Dalmacije od 1797. do 1860.*, 197, 359, Pederin, „Car Franjo I. prema Dalmaciji i Boki (1797-1806)“: 193.

¹⁰ Austrijsko je Carstvo tada, naime, imalo jedan od najbolje organiziranih sustava cenzure u Europi, koji je djelovao putem Ureda za reviziju knjiga u sastavu Dvorskoga redarstvenog ureda u Beču. Ured čije je poslanje bilo ponajprije političko ali i moralno - nadzorom nad svime što se piše i tiska nastojao je spriječiti širenje svega što je na bilo koji način moglo štetiti Crkvi i/ili monarhiji te tako utjecati na mišljenje građana i odrediti njihov odnos prema vlasti. Premda cenzura nije uspjela posve spriječiti krijumčarenje knjiga, nadzor je ipak bio prilično efikasan. Razlog tomu Pederin vidi ponajprije u dobro organiziranom sustavu cenzure kao i u činjenici da je Metternich putem svoje diplomacije poduzimao potrebne korake i kod stranih vlada. Također smatra da je cenzura mogla biti efikasna u državama sa slabom proizvodnjom knjiga na zanatskom stupnju, oskudnim uvozom i uskim krugom čitatelja, jer su upravo takve države postajale glavnim klijentom knjižara zanatlija. Međutim, upozorava da je s razvojem trgovine i komunikacija te širenjem čitateljskih krugova knjižar bio sve skloniji krijumčarenju knjiga i zaobilaznju cenzure nastojeći postići veću zaradu. To, dakako, nije zaobišlo niti Austrijsko Carstvo. Ivan Pederin, „Odnos austrijske cenzure prema evropskim književnostima, filozofiji, novinstvu i političkoj ideologiji“, *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik* 32 (1984), 2: 225-226. Opširnije o problematici austrijske cenzure i nadzora nad tiskom u Dalmaciji vidi u: Ivan Pederin, *Austrijska cenzura i nadzor nad dalmatinskim tiskom u Dalmaciji*, Zadar: Matica hrvatska, 2008.

¹¹ Budak, Strecha, Krušelj, *Habsburzi i Hrvati*, 121-122.

¹² Šidak, *Hrvatski narodni preporod – Ilirski pokret*, 101.

Dakako, pisana je riječ pritom imala vrlo važnu ulogu. Artikulirajući dominantne vrijednosti poretka ona je, naime, mogla postići naj snažniji učinak. Cilj je, stoga, ovoga rada analitičkom interpretacijom raznovrsnih pisanih izvora (almanaha, katekizama, prigodnoga stihotvorstva i drugih) rekonstruirati način na koji su vlasti nastojale - po ulasku Dalmacije u sastav Austrijskoga Carstva - svoje nove građane odgojiti u duhu lojalnosti i poslušnosti. Istraživanje je ograničeno na prvih trideset i pet godina austrijske vladavine nad Dalmacijom (1815.-1850.).

Odgoj podanika u duhu lojalnosti i poslušnosti vidljiv je iz niza izvora. Primjerice, gotovo svi almanasi toga vremena bilježe rođendan austrijskoga cara koji je u trenutku njihova izlaženja bio na vlasti. Rođendan cara Franje I. 12. veljače (1786.) pronalazimo tako u svim godištima almanaha *Lunario Dalmatino Cattolico e Greco*, tiskanima u zadarskim tiskarama tijekom nekoliko desetljeća.¹³ Stupanjem, pak, cara Ferdinanda I. na prijestolje 1835. godine počinje se bilježiti Ferdinandov rođendan 19. travnja (1793.). Kada je 1848. godine Ferdinanda I. na prijestolju naslijedio car Franjo Josip I., jednako se tako u almanasima počinje obilježavati njegov rođendan 18. kolovoza (1830.). Njihove rođendane većinom kontinuirano bilježe i ostali almanasi – *Lunario Raguseo*, tiskan u tiskari obitelji Martecchini u Dubrovniku (Prilog 1.),¹⁴ *Il Rammentatore Zaratino*, tiskan u tiskari braće Battara u Zadru,¹⁵ kao i almanah *Il Morlacco*, tiskan u zadarskoj tiskari Demarchi-Rougier.¹⁶ Obilježavanje carskih rođendana očito je trebalo prerasti u novu tradiciju. Njihov ponavljajući kalendarski ceremonijal bio je novi ritualni prostor, svojevrsan vid nacionalne komemoracije cilj kojega je bio stvoriti „kult novog početka“ te nove podanike približiti duhu habsburških vladara.¹⁷ Bio je to način kojim se želio stvoriti osjećaj ne samo zajedničke sadašnjosti nego i budućnosti. Istu je ulogu zasigurno imala i pjesma *Un saluto alla Costituzione dell' Austria ed alla guardia Nazionale di Zara*, sastavljena prigodom proglašenja ustava 1848. godine te objavljena na stranicama almanaha *Il Morlacco* za 1849. godinu (Prilog 2.). Pjesma je završavala u slavljeničkom i egzaltiranom tonu:

¹³ Prema dostupnim podacima almanah je izlazio od 1826. do 1861. godine. Jelena Lakuš, *Izdavačka i tiskarska djelatnost na dalmatinskom prostoru (Zadar, Split i Dubrovnik) u prvoj polovici 19. stoljeća (1815-1850): Bibliografija monografskih i serijskih publikacija – građa*. Split: Književni krug, 2005., 65-68.

¹⁴ Prema dostupnim podacima almanah je izlazio od 1800. do 1852. godine mijenjajući tijekom vremena svoj naslov. *Isto*, 231-234.

¹⁵ Almanah je izlazio od 1840. pa sve do 1920. godine. *Isto*, 148-149.

¹⁶ Almanah je izlazio u razdoblju od 1846. do 1850. godine. *Isto*, 157-158.

¹⁷ Connerton i Gillis upozoravaju da je obilježavanje rođendana kao svojevrsnoga vida nacionalne komemoracije i određenoga „kulta novog početka“ bio prilično uobičajen obrazac djelovanja niza vladajućih struktura tijekom povijesti. Paul Connerton, *Kako se društva sjećaju*, Zagreb: Izdanja Antibarbarus, 2004., 67., John R. Gillis, „Pamćenje i identitet: povijest jednog odnosa“, u *Kultura pamćenja i historija*, Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2006., 176.

Viva dunque FERNANDO al nostro amore
 La sola nostra sia voce giuliva!
 Il Prode viva ch' è del Suo bel core
 Saggio interprete a noi! La Patria viva!¹⁸

No, osjećaj zajedničke sadašnjosti i budućnosti nastojao se pobuđivati i na druge načine. Svi su almanasi, naime, posjedovali rubriku *Santi Protettori della Monarchia* ili *Santi Protettori nelle Provincie Austriache*, u kojoj su se našli sveci-zaštitnici svih austrijskih pokrajina (Moravske, Štajerske, Venecije, Češke, Ugarske, Galicije, Šleske, Trsta, Lombardije, Austrije) uključujući i Dalmaciju, koja je svoga zaštitnika sv. Jeronima slavila 30. rujna.

Osjećaj pripadnosti Carstvu pokušavao se razviti i njegovanjem osjećaja postojanja zajedničke prošlosti. Tako, primjerice, almanah *Il Rammentatore Zaratino* bilježi na svojim stranicama datume kada su Zadar, Dubrovnik, Knin, Korčula, Rab i drugi dalmatinski gradovi i otoci tijekom 1813., 1814. i 1815. godine došli u ruke *delle gloriose armi austriache*.¹⁹ Navodi se također i s oduševljenjem popraćen posjet cara Franje I. i njegove tada već četvrte supruge Karoline Auguste Zadrue u svibnju 1818. godine.²⁰ Almanah *Lunario Raguseo*, pak, u svome kalendaru kontinuirano bilježi 28. siječnja, dan na koji je 1814. godine austrijska vojska ušla u Dubrovnik.²¹ Svi su ti događaji Dalmaciju trebali uvijek iznova podsjećati na tada vrlo kratkotrajnu, ali ipak zajedničku prošlost koju je dijelila s Austrijskim Carstvom.

Nadalje, većina almanaha posjedovala je i rubriku *Anniversarij dei defunti dell' I. R. Famiglia Austriaca*, koja je bilježila obljetnice smrti careva i najvažnijih članova carske obitelji. Tako, primjerice, u vrijeme dok je Carstvom vladao Franjo

¹⁸ *Il Morlacco: lunario Dalmatino Cattolico e Greco per l'anno 1849*. Zara: Tipografia Demarchi-Rougier, 1849., 31.

¹⁹ *Il Rammentatore Zaratino: lunario Cattolico e Greco ad uso della Dalmazia per l'anno 1846 corredato di nuove interessanti notizie*. Zara: Tipografia Battara, 1846., 5.

²⁰ *Il Rammentatore Zaratino: lunario Cattolico e Greco ad uso della Dalmazia per l'anno 1847 corredato di nuove interessanti notizie*. Zara: Tipografia Battara, 1847., 17. Međutim, čini se da u tome ima pretjerivanja. Sâm car u svome putnom dnevniku, koji je sastavio prigodom svoga posjeta Dalmaciji 1818. godine, a koji je poduzeo kako bi izvidio njezine vojno-strateške mogućnosti, spominje da su ga u Šibeniku dočekali uz klicanje i veliku radost, no istodobno ne spominje kako ga je dočekalo, primjerice, dubrovačko plemstvo, jer na takvo oduševljenje tamo očito nije naišao. Opširnije o posjetu cara Franje I. Dalmaciji vidjeti u: Ivan Pederin, „Franjo I. u Zadru 1818.“, *Kačić* 7 (1975): 105-122., Ivan Pederin, „Putni dnevnik cara Franje I. o Dubrovniku (1818).“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU u Dubrovniku* 17 (1979): 431-465., Duško Kečkemet, „Opis Splita u prigodi posjeta cara Franje prvoga 1818.“, *Kulturna baština* 6 (1979) 9-10: 59-68., Ivan Pederin, „Car Franjo I. o Šibeniku u svom putnom dnevniku iz 1818.“, *Radovi Zavoda JAZU u Zadru* 29-30 (1983): 179-206.

²¹ *Lunario Cattolico Greco ed Ebraico per l'anno 1842*. Ragusa: Pier. Francesco Martecchini Tip. 1842., 10., *Giornale Cattolico e Greco per l'anno 184.*, Ragusa: Tip. Martecchini figlio, 1845., 10., *Lunario Raguseo Cattolico e Greco per l'anno bisestile 1848*. Ragusa: Tipografia Martecchini, 1848., 8.

I. (1804.-1835.) većina godišta almanaha *Lunario Dalmatino* donosi obljetnice smrti cara Josipa II., cara Leopolda II., carice Marije Lujze (majke cara Franje I.) te carice Marije Terezije i Marije Ludovike, druge i treće supruge cara Franje I. (Prilog 3.). Nakon smrti cara Franje I. 1835. godine u navedenoj rubrici pojavljuje se i Franjino ime,²² a posebno se ističe i obljetnica smrti Franjine druge supruge Marije Terezije, koja je Austrijskome Carstvu podarila novoga nasljednika cara Ferdinanda I. (1835.-1848.).²³ Iste je obljetnice bilježila i većina ostalih almanaha toga razdoblja.²⁴ U almanahu *Lunario di Spalato Cattolico-Ebraico* pojavljuje se čak rubrika *Genealogia dell' Imp. R. Casa d' Austria*, koja vrlo detaljno razrađuje genealogiju carske obitelji.²⁵ Prošlošću vladarske obitelji očito se nastojao simulirati osjećaj zajedničke prošlosti, ali i osjećaj zajedničke nacionalne sudbine.²⁶

Nove podanike trebalo je odgojiti u duhu odanosti vladaru (caru) kao „ocu domovine“ i dinastiji. Lojalnost i odanost caru podrazumijevala je, dakako, i odanost državi. Činilo se to ponajprije kroz knjižice kojima je svrha bila poučiti (odgojiti!) podanike njihovim dužnostima prema caru i domovini, ali i kroz katekizamsku literaturu i almanaha.²⁷ Jedna od takvih knjižica bila je i knjižica pod naslovom *Duxnosti podloxnikah prama njihovu samovladaocu na sluxbu počétljivih učilištah*, tiskana dvojezično (talijansko-hrvatski) 1847. godine u tiskari braće Battara u Zadru, koja je naučavala da - radi općega dobra države - građane valja odgojiti kao vrijedne kršćane, dobre i lojalne te državi korisne podanike. U jednome od njezinih poglavlja (*Razdil XIII. Sverhu ljubavi prama Otačbini*) građani su poučavani što bi trebali podrazumijevati pod domovinom. Domovinom je, navodi se, smatrana ne samo zemlja u kojoj smo rođeni ili u kojoj smo odrasli nego i zemlja u kojoj smo zaštićeni dobročinstvom i ljubaznošću samoga cara. Drugim riječima, domovinom bi se trebalo smatrati sâmo Carstvo:

P[itanje]: Što-se razumi za Otačbinu ?

O[dgovor]. Za *Otačbinu* razumi-se, ne samo ono misto gdi-smo-se rodili, i gdi-smo bili odhranjeni ; dali još i ono komu-smo sjedinjeni, i u kome uxivamo obranu, i dobročinstvo Druksenstva.

²² Vidi primjerice: *Lunario Dalmatino Cattolice e Greco per l'anno bisestile 1836 aggiuntovi lecclessi lunari e solari dell'I.R. casa*. Zara: Tipografia Battara, 1836., 8.

²³ *Lunario Dalmatino Cattolico e Greco per l'anno 1845*. Zara: Tipografia Demarchi-Rougier, 1845., 4.

²⁴ *Lunario Cattolico Greco ed Ebraico per l'anno 1842*. Ragusa: Pier. Francesco Martecchini Tip., 1842., 6., *Il Morlacco: lunario Dalmatino Cattolico e Greco Ebraico e Turco per l'anno 1846 corredato di varie piacevoli ed utili notizie*. Zara: Tipografia Demarchi-Rougier, 1846., 6.

²⁵ *Lunario di Spalato Cattolico-Ebraico per l'anno 1851*. Spalato: Piperata, 1851., 7-8.

²⁶ Odlika je to bila, primjerice, kao što tvrdi Young, i nacionalnih praznika. James Young, „Tekstura sjećanja“, u *Kultura pamćenja i historija*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga. 2006., 205.

²⁷ Opširnije o tome vidi u: Jelena Lakuš, „Jozefinistički duh i katekizmi prve polovice 19. stoljeća u Dalmaciji“, *Croatica Christiana Periodica* 31 (2007), 59: 67-84.

P. Što-che rechi ova riç : Derxavje ?

O. Ova riç : Derxavje zlamenuje *uskup sviuh mistah koji-su od jednoga istoga Poglavicé u-jedno vladani*.

P. Je-li svaki çovik duxan ljubit svoju Otaçbinù ?

O. Svaki-je çovik duxan ljubit svoju Otaçbinù po oni isti naçin, po koi on ljubi svoje roditelje. Narav ista usadila-je ovu ljubav u serce ljudskò.²⁸

Caru je trebalo iskazivati dužno poštovanje, moliti za njega te redovito ispunjavati sve svoje obveze prema državi. Spomenuta je knjižica nekoliko svojih poglavlja posvetila upravo tomu. Tako ondje pronalazimo poglavlje u kojemu se podanici obvezuju na redovito plaćanje poreza – *Razdil VII. Sverhu duxnosti plachat poreze (haraçe)*, ali i poglavlja o potrebi ispunjavanja vojne obveze u slučaju rata: *Razdil VIII. Sverhu duxnosti u vrime rata, Razdil IX. Sverhu duxnosti vojnikah, Razdil X. Sverhu kletvogerdja vojnikah, Razdil XI. Sverhu pedipsah vojnicim utičuchim, Razdil XII. Sverhu duxnosti onih vojnikah, koji-su odbigli, iliti odbixnikah*).²⁹ Poslušnost i vjernost caru trebalo je iskazati poštivanjem poretka i hijerarhije³⁰ te promicanjem načela dobrobiti domovine.³¹ Na to su jednako upozoravali i katekizmi odnosno početnice. Primjerice, knjižica *Libro di lettura che comprende i doveri dell'uomo, i doveri de'sudditi verso il loro Monarca, le regole di civiltà ed alcune massime morali adottato per la sezione superiore della prima classe delle scuole elementari della Dalmazia*, tiskana u zadarskoj tiskari braće Battara 1842. godine - uz poglavlje o obvezama podanika prema caru - sadržavala je i niz moralnih poduka o načinu na koji bi trebalo funkcionirati građansko društvo. I ovdje se, kao i u katekizmu *Katekizam illi nauk kerstjanski za sluxbu svih cercavà dalmatinskih prinesen iz talianskoga jezika ušlovinski po prividjenju i potvredjenju prisvitloga, i prepostovanoga Gosp. Jozipa Franciska od Paule Nowak Arkibiskupa od Zadra Pervostolnika od Dalmacie*, tiskanom također u zadarskoj tiskari Battara, naučavala poslušnost i vjernost caru.³² Almanasi su također njegovali sličan duh. Primjerice, u almanahu *Il Morlacco* za 1846. godinu pronalazimo priču o morlačkoj majci koja savjetuje svoga sina, ispraćajući ga u vojsku, da se za svoga

²⁸ *Duxnosti podloxnikah prama njihovu samovladaocu na sluxbu počétljivih učilištah*. Zadar: natiskom i troškom Bratje Battara, 1847., 73-75.

²⁹ *Isto*, 39-73.

³⁰ *Isto*, 21.

³¹ *Isto*, 73-77.

³² *Libro di lettura che comprende i doveri dell'uomo, i doveri de'sudditi verso il loro Monarca, le regole di civiltà ed alcune massime morali adottato per la sezione superiore della prima classe delle scuole elementari della Dalmazia*. Zara: coi tipi ed a spese dei fratelli Battara, 1842., 27., *Katekizam illi nauk kerstjanski za sluxbu svih cercavà dalmatinskih prinesen iz talianskoga jezika ušlovinski po prividjenju i potvredjenju prisvitloga, i prepostovanoga Gosp. Jozipa Franciska od Paule Nowak Arkibiskupa od Zadra Pervostolnika od Dalmacie*. U Zadru: iz utistionice Battara 1832., 35.

vladara hrabro bori te se vrati kući kao častan vojnik i pobjednik. Ne učini li tako, ne mora se više niti vraćati:

Parti, e combattere pel tuo principe: ricordati che l' onore ti chiama; e se non puoi ritornare glorioso, non mostrarti mai più alla tua famiglia.³³

Različiti izvori toga vremena, dakle, odašilju istu poruku – poruku odanosti vladaru (austrijskome caru) i odanosti državi (Austrijskome Carstvu). Pritom je uloga učitelja/profesora bila iznimno važna – on je sada bio „nadređeni koji odgaja podanika“.³⁴ Sve je to, dakako, bilo u duhu Metternichova nastojanja da se očuva tadašnji državni i društveni sustav kao i hijerarhijski model društva na kojemu se inzistiralo.³⁵

Odanost caru nastojala se izgraditi i prigodnim „dvorskim“ stihotvorstvom, koje je - uslijed represivnoga sustava cenzure - u žanrovski i sadržajno relativno siromašnoj izdavačkoj i tiskarskoj djelatnosti Dalmacije desetljećima činilo velik dio njezine knjižne produkcije. Prigodnim je stihotvorstvom, naime, svako izdavačko i tiskarsko središte Dalmacije – Zadar, Split i Dubrovnik – nastojalo zasebno popratiti sve važne događaje vezane uz cara i članove carske obitelji: carev imendan i/ili rođendan, ozdravljenje, posjet Dalmaciji i slično.³⁶ Najbrojnije su bile prigodnice pisane povodom careva rođendana i to ponajprije cara Franje I. (Prilog 4.), koji je bio daleko popularniji (i omiljeniji) od svoga nasljednika cara Ferdinanda I. (Prilog 5.). Namjera prigodnica bila je da takve događaje veličanjem i slavljenjem čvrsto usijeku u pamćenje građana. Bila je to uobičajena praksa austrijskoga dvora koji je već odavno posjedovao svoga carskog pjesnika te je isti običaj podupirao (Možda čak i inicirao jer su mnogobrojne prigodnice nastajale upravo na zahtjev državnih vlasti!) i u Dalmaciji.³⁷ No, veličajući cara, carski su stihotvorci svojim pjesmama nerijetko davali i domoljubni pečat zalažući se, primjerice, za cjelokupan prosperitet Dalmacije pod okriljem Habsburgovaca, kao što je to činio Nikola Jakšić³⁸ ili, pak, za očuvanje dubrovačke posebnosti u Carstvu, kao što je to bilo u slučaju Luke Stullija.³⁹ Takav neobičan spoj domoljublja i režimskoga prigodničarstva, odnosno podaničke poniznosti i odanosti vladarima, bio

³³ *Il Morlacco: lunario Dalmatino Cattolico e Greco, Ebraico e Turco per l'anno 1846*, Zara: Tipografia Battara, 1846., 15.

³⁴ Pederin, „Car Franjo I. prema Dalmaciji i Boki (1797-1806)“: 196.

³⁵ Lakuš, „Jozefinistički duh i katekizmi prve polovice 19. stoljeća u Dalmaciji“: 72.

³⁶ O tome više u: Jelena Lakuš, „Hrvatska pisana baština kao povijesni izvor: prigodna poezija i Austrijsko Carstvo u I. pol. 19. st. u Dalmaciji“, *Kroatologija* 1 (2010), 2: 135.-152.

³⁷ Među najpoznatije carske prigodničare možemo ubrojiti Nikolu Jakšića, Nikolu Ivelija, Urbana Appendinija, Agostina Brambillu, Josipa Čobarnića, Anđela Maslača, Josipa Ferrari-Cupillija, Blaža Getaldića, Giovanni Frapportija, Jakova Mariana i mnoge druge.

³⁸ Živko Nižić, *Nikola Jakšić, zadarski književnik, prevodilac i rodoljub (1762-1841)*. Zadar: JAZU, 1984., 71.

³⁹ Stjepan Čosić, „Luko Stulli i dubrovačka književna baština“, *Analiz Dubrovnik* 41 (2003): 261.

je česta pojava u europskoj književnosti toga vremena.⁴⁰ Tako, primjerice, prigodničar Rafael Andrović u zbirci prigodnih pjesama posvećenih proslavi pripojenja Dubrovnika Austriji slavi austrijskoga cara koji je Dubrovniku, nakon nevoljama obilježenoga razdoblja francuske vladavine, ponovno donio vedre dane.⁴¹ I u mnogim se drugim izvorima dolazak Austrijanaca na vlast opisivao kao svojevrsno „uskrsnuće“ pod „austrijskim suncem“, koje je označilo početak nove epohe.⁴² Slavljenje autoriteta (cara) i želja da se njega i austrijsku vlast prikaže u najboljemu mogućem svjetlu bila je u službi stvaranja mentaliteta poslušna i lojalna građanina.

S druge, pak, strane, pad Mletačke Republike nastojao se prikazati kao važan događaj kojim je započelo novo razdoblje u povijesti Dalmacije. Tekst *Fedeltà dalmata* ovdje donosimo u cijelosti:

Nel 1797, spento a Zara il governo veneto, accettavano lietamente i Zaratini gli Austriaci, parte per opinione, parte per sicurtà contro l' anarchia. S'impadronivano gl' Imperiali dei forti, abbassavano le bandiere venete, inalberavano le proprie. Prometteva l' Imperatore con pubblico bando pace e sicurtà a tutti, minacciava i turbolenti, affermava, venire per ispegnare l' anarchia, e per mettere in sicuro gli antichi ed irrefragabili suoi diritti sopra la provincia. Giuravano fede all' Imperatore tutti i magistrati, e circa duemilla soldati veneti, che si trovavano nella fortezza per presidio. Quivi si vedeva uno spettacolo generoso e lagrimevole ; poichè allorquando si venne all' atto del consegnarsi dai soldati il vessilo di san Marco in mano del Generale austriaco, prorompevano in diretto pianto: a loro rispondevano con altrettante lagrime i circostanti. Alcuni furono visto in quell' estremo atto baciario, ed abbracciarlo sospirosamente più volte : i Panduri, fra gli altri, gente creduta barbara, davano tanti segni di dolore e di disperazione, come trovo scritto, che i capitani austriaci concedevano loro di poter continuare nell' uso antico di portarsi i veneziani vessili. Per tal modo, mentre uomini civili ed ammaestrati con gentili dottrine, la patria loro non solo adducevano in forestiera servitù, ma ancora nell' estremo suo caso con improprietà più che barbari schernivano, uomini idioti e da nissuna civile discipline informati, la patria stessa infelice e spenta, con dolore e con lagrime proseguiamo.⁴³

⁴⁰ Mate Zorić, „Romantički pisci u Dalmaciji“, *Rad JAZU* 357 (1971): 401.

⁴¹ Irena Bratičević, „Latinsko prigodno pjesništvo u Dubrovniku u 19. st.“, *Latina et Graeca* 8 (2005): 21.

⁴² *Il Morlacco: lunario Dalmatino Cattolico e Greco, Ebraico e Turco per l'anno 1846*. Zara: Tipografia Demarchi-Rougier, 1846., 9-11.

⁴³ *Il Morlacco: lunario Dalmatino Cattolico e Greco per l'anno 1849*. Zara: Tipografia Demarchi-Rougier, 1849., 19, 21.

Iz priloženoga se teksta može vidjeti da su propast Mletačke Republike 1797. godine te dolazak Austrijanaca prikazani vrlo živopisno. Zadrani su, u tekstu se navodi, austrijsku vlast drage volje prihvatili, dijelom iz uvjerenja, ali dijelom i stoga što su se nadali većoj sigurnosti nego što su je imali za vrijeme Mletaka. Carski su vojnici, osvojivši zadarske utvrde, spustili mletačke zastave i podignuli vlastite – austrijske. Car je javnim proglasom obećao mir i sigurnost svima istodobno prijeteći neposlušnima te najavljujući kraj anarhiji.⁴⁴ Na vjernost su mu prisegnuli svi činovnici te oko dvije tisuće mletačkih vojnika koji su se zatekli unutar zadarskih zidina. Međutim, bio je to mučan čin. Kada su, naime, vojnici predali zastavu sv. Marka u ruke austrijskoga generala, briznuli su u gorak plač, a za njima i svi prisutni. Neki su od njih čak počeli grliti i ljubiti mletačku zastavu. Mnogi su obrazovani okrenuli leđa svojoj staroj domovini i prigrlili austrijsku vlast, dok su drugi (mahom oni neuki), pak, Mletačku Republiku ispraćali u boli i suzama. Zanimljivo da je ovaj živopisno napisan tekst o propasti Mletačke Republike objavljen više od pedeset godina nakon što se taj događaj doista i zbilo. Nove građane Carstva podsjećalo se na trenutke stupanja Dalmacije pod okrilje austrijske vlasti, koja je, smatralo se, unatoč tomu što ju svi nisu prihvatili žaleći za propalom Republikom, zamijenila višestoljetnu turbulentnu i anarhičnu mletačku vlast.

No, četiri stoljeća mletačke vladavine nisu se nastojala prikazati samo turbulentnima i anarhičnima. Razdoblje vladavine Mletaka nastojalo se prikazati što nevažnijim, marginalnim. Tako, primjerice, Katalinićeva *Storia della Dalmazia*,⁴⁵ koja je obuhvaćala povijest Dalmacije od najstarijega doba do propasti Mletačke Republike, u svome trećem i posljednjem svesku, koji obuhvaća razdoblje od 12. pa do samoga konca 18. stoljeća, višestoljetnoj povijesti Dalmacije u vrijeme Mlečana - od prodaje Zadra 1409. godine pa do pada Republike 1797. godine - posvećuje samo osamdesetak stranica. Iako je djelo pisano u slavenskome duhu te je imalo pozitivne odjeke u preporodnim krugovima (Pripremljeno izdanje na hrvatskome jeziku zbog novčanih neprilika nikada nije tiskano.), a u novijoj je historiografiji i prihvaćeno zbog vrijednosti i vjerodostojnosti podataka za povijest Dalmacije 17. i 18. stoljeća,⁴⁶ ne možemo ne zamijetiti da je razdoblje od gotovo četiri stoljeća posvećena samo trećina toga sveska, dok su razdoblja povijesti Dalmacije prije Mlečana opisana daleko opširnije, na gotovo osam stotina stranica. U

⁴⁴ Naime, nakon pada Mletačke Republike u Dalmaciji je nastupilo buntovno revolucionarno razdoblje ili razdoblje „anarhičnoga međuvlašća“. Razlozi za to bili su složeni. S jedne su strane nemiri koji su izbili bili socijalno motivirani i temeljili su se na borbi građanstva protiv plemstva te seljaka protiv vlasnika zemlje. S druge su strane oni bili politički utemeljeni, odnosno bili su izraz revolta prema mrskoj mletačkoj vlasti, ali i prema novoj demokratskoj vladi u Mlecima te nastojanja da se nastala kriza iskoristi kako bi se Dalmacija dovela u okrilje Austrije odnosno kako bi se na taj način pripojila Banskoj Hrvatskoj. Opširnije o tome vidi u: Peričić, *Povijest Dalmacije od 1797. do 1860.*, 25-32.

⁴⁵ Ivan Katalinić, *Storia della Dalmazia*, Zara : co' tipi de Fratelli Battara, 1834-1835.

⁴⁶ “Ivan Katalinić”, *Hrvatski biografski leksikon*, <http://enciklopedija.lzmk.hr/clanak.aspx?id=18458> (pogledano 18. lipnja 2011)

tome svjetlu možemo i razumjeti drugu Katalinićevu knjigu *Memorie degli avvenimenti successi in Dalmazia dopo la caduta della Republica Veneta con un saggio sull'amministrazione pubblica veneta e del regno d'Italia*, koja je izišla nekoliko godina kasnije, 1841. godine u splitskoj tiskari Piperata, a u kojoj se razdoblje povijesti Dalmacije od pada Mletačke Republike 1797. godine do 1813. godine opisuju na gotovo tri stotine stranica.⁴⁷ Dakle, razdoblju koje uz francusku vladavinu nad Dalmacijom obilježava i razdoblje prve austrijske uprave posvećena je cijela jedna knjiga. Katalinić je, inače, u tome djelu - izlažući prvi put javnosti vrline stanovnika Dalmatinske zagore - ocrtao i njegovu zapuštenost smatrajući ju rezultatom loše gospodarske situacije u koje ga je bacilo doba mletačke vladavine.⁴⁸

No, iako se značenje mletačke vladavine minimaliziralo, posve je drugačiji odnos postojao prema sjećanju na razdoblje tursko-mletačkih ratova. Almanasi, primjerice, obiluju tekstovima o junačkim djelima heroja koji su se istaknuli u borbi protiv Turaka tijekom 16. i 17. stoljeća. Tako je u almanahu *Il Morlacco* objavljena pjesma o Bitci na Lepantu 1571. godine u kojoj se svojom hrabrošću istaknuo Girolamo Bisanti iz Kotora.⁴⁹ Isti almanah donosi i niz sličnih priča iz razdoblja mletačko-turskih ratova kao što su priče o Stojanu Mitroviću, serdaru Nonkoviću⁵⁰ ili don Stefanu Suriću.⁵¹ Posezanje za davnim vremenima dalmatinske prošlosti i sjećanje na herojsku srčanost Morlaka - teme koje su u kolektivnoj svijesti naroda često bile zabilježene (ponajprije u narodnome pjesništvu) te su postale svojevrсно 'živuće sjećanje' (*living memory*) - imale su vjerojatno za cilj jačati svijest o pripadnosti kršćanskome kulturnom krugu.⁵² Zajednica se prisjećala svoga identiteta prikazanoga i ispričanoga u pričama o svojim velikim uzorima. Zlatno doba herojske prošlosti trebalo je poslužiti kolektivnoj obnovi cijeloga naroda.⁵³ Kao što Connerton napominje, "radi se o davanju smisla prošlosti kao vrsti kolek-

⁴⁷ Ivan Katalinić, *Memorie degli avvenimenti successi in Dalmazia dopo la caduta della Republica Veneta con un saggio sull'amministrazione pubblica veneta e del regno d'Italia*, Spalato: tip. Bernar. Piperata, 1841.

⁴⁸ Šidak smatra da je moguće da je Katalinić, pišući o teškome položaju seljaka iz Dalmatinske zagore u razdoblju mletačke vlasti, zapravo aludirao na jednako tako loš položaj seljaka pod austrijskom upravom. Šidak, *Hrvatski narodni preporod - Ilirski pokret*, 167.

⁴⁹ *Il Morlacco: lunario Dalmatino Cattolico e Greco, Ebraico e Turco per l'anno 1846*. Zara: Tipografia Demarchi-Rougier, 1846., 27.

⁵⁰ *Il Morlacco: lunario Dalmatino Cattolico e Greco per l'anno bisestile 1848*. Zara: Tipografia Demarchi-Rougier, 1848., 9, 23.

⁵¹ *Il Morlacco: lunario Dalmatino Cattolico e Greco per l'anno 1849*. Zara: Tipografia Demarchi-Rougier, 1849., 25, 27, 29, 30.

⁵² Protuturski patriotizam i inače je bio vrlo česta tema renesansne i barokne hrvatske književne baštine (*Judita* Marka Marulića, *Robinja* Hanibala Lucića, *Planine* Petra Zoranića, *Osman* Ivan Gundulića i tako dalje). Mihovil Kombol, Slobodan Prosperov Novak, *Hrvatska književnost do narodnog preporoda*. Zagreb: Školska knjiga, 1992., 100-101, 149.

⁵³ Premda su patriotska i vjerska djela predromantičarskih spisatelja 18. stoljeća Filipa Grabovca i Andrije Kačića-Miošića već utrla put nacionalnom i kulturnom preporodu hrvatskoga naroda, romantizam počinje još intenzivnije na tome inzistirati.

tivnog životopisa sa stanovitim izričito spoznajnim sastavnicama”.⁵⁴ Stoga, jednako tako kao što su se unazad nekoliko stoljeća pojedini kršćanski junaci istaknuli u borbi protiv Turaka, tako se i sada od građana u vrijeme rata očekivala odanost i lojalnost pa možda možemo ustvrditi da su nacionalna mitologija i kolektivno sjećanje naroda korišteni u svrhu odgoja novih građana Carstva kao lojalnih i odanih podanika.

S druge, pak, strane, nastoji se potisnuti sve što je francusko pa država nakon Bečkoga kongresa ukida masonske lože koje su bile frankofilskoga usmjerenja, a okupljale su podupiratelje načela Francuske građanske revolucije.⁵⁵ Naime, previranja u Francuskoj i Italiji odrazila su se i u dalmatinskim gradovima, što znači da „slobodarski duh u Dalmaciji nije bio sasvim ugušen, nego je on uvijek barem tinjao“.⁵⁶ Iako je prema ocjeni pokrajinskih vlasti velik dio stanovništva bio lojalan, bečka središnja cenzura ipak osobito pazi na tiskanu riječ te u nekoliko navrata vrši popis zabranjenih knjiga, časopisa, novina i rukopisa, ali i muzikalija, litografija, čak i odjevnih, trgovačkih i drugih predmeta, odnosno svega što bi građane moglo potaknuti na širenje revolucionarnoga, liberalnoga ili suviše živoga narodnog duha.⁵⁷ Nisu bila dopuštena nikakva djela o monarhiji osim onih čiji je zadatak bio odgoj lojalnih i poslušnih građana kako se slučajno ne bi posumnjalo u nju i njezine institucije vlasti. Cenzura je, primjerice, 1817. godine zabranila Chateaubriandov esej o monarhiji *De la Monarchie selon la Charte* premda je djelo u osnovi bilo kontrarevolucionarno, a sâm Chateaubriand uopće nije bio privržen revoluciji.⁵⁸ Nadalje, osobita pozornost posvećuje se borbi protiv Napoleonova mita i sjećanju na Francusku građansku revoluciju.⁵⁹ Zabranjuje se knjiga E. F. Bourgea *Napoleon, De L'Empereur et du compte de Lille*, tiskana u Parizu 1815. godine, potom *Adresse a l'Empereur* Josepha Reya, tiskana iste godine također u Parizu te anonimno djelo o Napoleonu pod naslovom *Geheme Nachrichten über Napoleon*.⁶⁰ Iduće godine zabranjeno je i djelo *Histoire de Bonaparte depuis sa naissance jusqu'à ce jour* M. i L. J. Godine, tiskano također u Parizu 1816. go-

⁵⁴ Connerton, *Kako se društva sjećaju*, 105.

⁵⁵ Stijepo Obad, “Razvoj slobodumlja u gradskom društvu Dalmacije od prosvjetiteljstva do pojave ilirizma”, *Radovi, Razdio povijesnih znanosti* 11 (1984/1985): 11, 149.

⁵⁶ U liberalnome dijelu dalmatinskoga građanstva pronalazimo, naime, i privrženike Mazzinijeve *Mlade Italije*, koja je zagovarala ideju ujedinjenja Italije i zastupala načelo narodnosti boreći se protiv Burbona u Napulju te Habsburgovaca u Lombardsko-Mletačkoj Kraljevini, pod kojima je bila i Dalmacija. Određeni je odjek, pa i pristaše, imala i Srpanjska revolucija u Parizu 1830. godine pa su vlasti, nezadovoljne vijestima koje su se širile Dalmacijom, povećale broj redarstvenika u pokrajini odnosno aktivirale *Pokretne kolone* i *Zemaljsku stražu*. Opširnije o tome vidi u: Peričić, *Povijest Dalmacije od 1797. do 1860.*, 358-390., Šidak, *Hrvatski narodni preporod – Ilirski pokret*, 96-101.

⁵⁷ Vlasti čak uspijevaju ući u trag tajnim udrugama masona i karbonara te pokrenuti neke sudske postupke protiv njihovih članova. Obad, “Razvoj slobodumlja u gradskom društvu Dalmacije”, 152-156.

⁵⁸ Pederin, *Austrijska cenzura i nadzor nad dalmatinskim tiskom u Dalmaciji*, 100.

⁵⁹ Obad, “Razvoj slobodumlja u gradskom društvu Dalmacije”, 149.

⁶⁰ Pederin, *Austrijska cenzura i nadzor nad dalmatinskim tiskom u Dalmaciji*, 103.

dine. Godine 1823. zabranjuju se Napoleonovi memoari pod naslovom *Memoires pour servir a l'histoire de France sous Napoléon*, koje su navodno napisali Mont-holen i Gougnard, a tiskao ih je berlinski knjižar Preimer i tako dalje.⁶¹ Međutim, unatoč navedenim mjerama Napoleonov se mit širio pa je to grofa Josefa Sedl-nitzkyja, koji se nalazio na čelu Dvorskoga redarstvenog ureda u Beču, nagnalo da se potkraj 1821. godine ljutito požali guverneru Tomašiću da su se u Austriji pojavili čak i prsluci s likom Napoleona koji su se potajno nosili ispod kaputa. Bio je to način iskazivanja političkih uvjerenja.⁶² Godine 1836. prilikom premetačine nekoga dućana zaplijenjene su igraće karte za koje su cenzori vjerovali da vrlo suptilno, putem svojevrzne simbolike slika, nastoje prokrijumčariti Napoleonovo ime.⁶³ Također, početkom studenoga 1830. godine guverner Tomašić upozorava policiju u Zadru da su u posljednje vrijeme u austrijske pokrajine, pa tako i u Dalmaciju, raznim kanalima počele pristizati pariške novine *L'ami des peuples* prožete jakobinskim duhom.⁶⁴ Poznat je i slučaj Carrarinoga djela *La Dalmazia descritta*, tiskanoga u Zadru 1846. godine. U jednome od njegovih poglavlja – poglavlju *Paludi* (Močvare) – Carrara opisuje kako se Napoleon trudio isušiti močvare u Dalmaciji. To se nije sviđelo cenzoru Viteziću, koji je u spornome poglavlju pronalazio skrivena predbacivanja Austriji.⁶⁵ Takvih je primjera bilo još.⁶⁶ Austrijske su vlasti, boreći se protiv Napoleonova mita i francuskih revolucionarnih ideja, očito nastojale, kao što je već spomenuto, ukloniti svaku opasnost od širenja ideja pristaše kojih su smatrane bezbožnicima i rušiteljima staroga poretka.

Dakle, po ulasku svoje nove pokrajine Dalmacije u sastav Carstva Beč je nastojao nove podanike odgojiti u novome, austrijskom duhu kao poslušne i lojalne građane. Činio je to ponajprije stvaranjem osjećaja zajedničke sadašnjosti, ali i budućnosti. Tome je ponajviše trebao pripomoći ponavljajući kalendarski ceremonijal rođendana cara i članova carske obitelji, koji su ponajprije zabilježeni na stranicama tadašnjih almanaha. No, činilo se to i pokušajem stvaranja prividnoga osjećaja zajedničke prošlosti. U tu je svrhu služilo kontinuirano bilježenje obljetnica smrti careva i najvažnijih članova carske obitelji, ali i obilježavanje događaja koji su ukazivali na vrlo kratkotrajnu, ali ipak zajedničku prošlost koju je Dalmacija dijelila s Austrijskim Carstvom. Na taj se način simulirao ne samo osjećaj zajedničke prošlosti nego i osjećaj zajedničke nacionalne sudbine. Bila je to, doduše, praksa i austrijskih prethodnika. Naime, u vrijeme francuske uprave u svim se

⁶¹ Pederin, *Austrijska cenzura*, 104.

⁶² Pederin, *Austrijska cenzura*, 104-105.

⁶³ Na poledini karata nalazio se crnac i jedna bijela žena koja plače, u lijevome donjem kutu nalazio se vrč (tal. nappo), a u desnome lav (tal. leone). Vlasti su vjerovale da se u tome krije skrivena simbolika jer su riječ „nappo“ i riječ „leone“ tvorili zajedno Nappoleone. Pritom crnac označava Afriku, a bijela žena koja plače Sv. Helenu i žalost povodom njegove smrti. *Isto*, 105.

⁶⁴ Šidak, *Hrvatski narodni preporod – Ilirski pokret*, 98.

⁶⁵ Pederin, *Austrijska cenzura i nadzor nad dalmatinskim tiskom u Dalmaciji*, 105-106.

⁶⁶ Pederin, *Austrijska cenzura*, 100-106.

crkvama po zapovijedi generalnoga providura Vincenza Dandole morala slaviti obljetnica ulaska francuske vojske u Madrid⁶⁷ jednako kao što se, kao što smo mogli vidjeti, obilježavalo i potpadanje pojedinih dalmatinskih gradova i otoka pod vlast Beča. Također, povodom Napoleonova imendana često su bila upriličena sportska natjecanja.⁶⁸ Slično se činilo i za vrijeme austrijske uprave pa bilježimo da je, primjerice, povodom posjeta saksonskoga kralja Makarskoj 1838. godine održano „narodno natjecanje“, a povodom posjeta nadvojvode Franje Karla Zadru 1842. godine svečanost „pučkoga običajnog sajma narodnih Dalmatinskih igrah“.⁶⁹ Doduše vrlo vjerojatno riječ je bila o uobičajenim narodnim i pučkim svečanostima, koje su inače bile rijetki oblik društveno-zabavnoga života širokih narodnih slojeva, a prigode povodom kojih su se održavale bile su zapravo samo povod te se iza njih vrlo često nalazila samo puka želja naroda za zabavom.⁷⁰ Također, ukidanje starih, a uvođenje novih svečanosti, obljetnica i blagdana bila je već poznata praksa. Primjerice, godine 1812. bio je uveden francuski revolucionarni kalendar kojim su bile ukinute neke uobičajene svečanosti – vlast je, naime, ukinula sve blagdane osim onih koji su padali 1. veljače, 1. srpnja, 15. kolovoza, 25. prosinca te blagdan Uzašašća Marijina, jer se dotada u priobalju i na otocima svetkovalo čak 68 dana godišnje, a u Dalmatinskoj zagori još i više, čak 131 dan.⁷¹ Duh lojalnosti podgrijavao se i prigodnim stihotvorstvom, koje je imalo ulogu veličanja i slavljenja cara. Teško je, međutim, procijeniti koliko je ono doista bilo iskaz odanosti i lojalnosti Austrijskome Carstvu. Mnoge su prigodnice, naime, bile naručene od državnih vlasti pa su nerijetko bile plod službenoga dodvoravanja i pretjerivanja.⁷² Poruka odanosti vladaru (caru) i Austrijskome Carstvu, kojima su obilovali katekizmi i slične knjižice koje su služile opismenjavanju, također je bila u funkciji odgoja građana u duhu lojalnosti i poslušnosti. Bečka je vlada, naime, Dalmaciju držala „neobično značajnom točkom u strateškom smislu, kao i sredstvom za promicanje vlastitih interesa prema Istoku i Sredozemlju“⁷³ iako

⁶⁷ Dijelom te vojske bili su i Dalmatinci koji su prisilno novačeni i slani u Španjolsku s kojom je Napoleon zaratio. Pederin, „Otpor francuskoj vlasti u Dalmaciji i Ilirskim pokrajinama poslije 1806.“: 295, 301.

⁶⁸ Primjerice, natjecanja u veslanju organizirana povodom Napoleonova imendana zabilježena su na Rabu 1807. i 1808. godine. Peričić, *Povijest Dalmacije od 1797. do 1860.*, 347.

⁶⁹ Peričić, *Povijest Dalmacije od 1797. do 1860.*, 348.

⁷⁰ Duško Kečkemet, „Opis Splita u prigodi posjeta cara Franje prvoga 1818.“, *Kulturna baština* 6 (1979) 9-10: 60.

⁷¹ Namjera francuskih vlasti bila je da iskorijene većinu vjerskih blagdana te seljaštvo privedu poljodjelstvu. Peričić, *Povijest Dalmacije od 1797. do 1860.*, 39.

⁷² Kečkemet, „Opis Splita u prigodi posjeta cara Franje prvoga 1818.“: 61.

⁷³ Peričić, *Povijest Dalmacije od 1797. do 1860.*, 309. Doduše, kada je car Franjo I. godine 1818. poduzeo svoje putovanje u Dalmaciju s namjerom da prouči upravo njezin vojno-strateški, ali i gospodarski potencijal, ustanovio je da je riječ o vrlo siromašnoj pokrajini te je od svojih namjera i planova za ekspanzijom prema Istoku odustao. O tome vidi u: Pederin, „Car Franjo I. o Šibeniku u svom putnom dnevniku iz 1818.“: 180.

istodobno „nimalo nije marila za Dalmaciju i njezine gospodarske slabosti“.⁷⁴ Reforme koje su provođene - osobito one na području uprave i sudstva - provođene su postupno i oprezno pri čemu su se poštovali tradicija i mjesni običaji jer se Beč „vodio politikom da se najprije prilagodi nađenom stanju, prihvati ga naoko kao svoje i potom postepeno, brže ili sporije, mijenja i uređuje“.⁷⁵ Postupno je Beč, vrlo vjerojatno, namjeravao i proširiti austrijski duh te svoje nove građane odgojiti u duhu lojalnosti i poslušnosti. Dalmacija, koju su nastojali koliko-toliko uspješno uklopiti u sastav Carstva, u tome smislu zasigurno nije bila iznimka. Vjerojatno svjesni činjenice da je njihova najjužnija pokrajina mahom još pripadala svijetu oralne kulture te je pisana riječ još uvijek bila dostupna iznimno uskome krugu obrazovanih, te su poruke ponajprije odašiljali kroz almanahe s kojima je narod najčešće dolazio u dodir pronalazeći u njima raznovrsne korisne informacije – datume crkvenih i državnih blagdana, datume pogodne za sadnju pojedinih poljoprivrednih kultura, astronomske informacije, vozni red parobroda i slično, ali i kroz katekizme i slične knjižice duhovne i moralne provenijencije, sadržaj kojih im je nerijetko bio prenašan usmeno, putem župnika za oltarom. Unatoč tomu, teško je procijeniti - imajući u vidu tada vrlo slab stupanj pismenosti stanovništva Dalmacije - u kojoj su mjeri ti pokušaji i inicijative austrijskih vlasti doista bile i učinkovite.

⁷⁴ Peričić, *Povijest Dalmacije od 1797. do 1860.*, 284. Doživjevši 1811. godine financijski bankrot, koji je kulminirao 1849. godine, Carstvo je svojom glavnom brigom u Dalmaciji, kao i drugdje, smatralo kako iz nje izvući što više novca za svoju državnu blagajnu. Bernard Stulli, „Građa o stanju u Dalmaciji 1818. god.“, *Zbornik Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU* 13 (1983): 140.

⁷⁵ Smatralo se da će se na taj način izbjeći eventualni nemiri koje bi nagle promjene mogle prouzročiti. O postupnoj reorganizaciji sudstva i uprave opširnije vidi u: Vjekoslav Maštrović, *Razvoj sudstva u Dalmaciji*. Zagreb: JAZU, 1959., 11, 24-40.

Prilog 2. *Il Morlacco: lunario Dalmatino Cattolico e Greco per l'anno 1849*, Zara: Tipografia Demarchi-Rougier, 1849., 31.

31

UN SALUTO
ALLA COSTITUZIONE DELL' AUSTRIA
ED ALLA GUARDIA NAZIONALE DI ZARA (1)

Prestigio l' arte aver qual oggi puote?
 Un fascino ben altro, un altro incanto
 L' alme tutte sì forte invade e scuote
 Ch' ogni labbro dischiudesi ad un canto.

Ad un canto che a Te giocondo vola
FERNANDO Augusto, dal cui Trono quella
 Risuonare s' udi santa Parola
 Che i popoli ristora ed affratella.

I Tuoi la udìr dalmati figli anch' essi
 Dai monti lor, dai lor marini liti,
 E del gaudio sentiro infrà gli amplessi
 Ribollire nel cor gli spirti aviti.

Figli a quelli siam noi, ciascun diceva,
 Che schermo al vecchio fur Leone alato,
 Figli a quelli che tinser della Neva
 Col sangue loro il margine gelato.

Ed al patrio Vessillo, in questo dire,
 A cento a cento si stringean dintorno
 Giubilanti e per lui pronti a morire,
 Se mai venisse del cimento il giorno. —

Ma no, non venga, e l' armi vostre, o Prodi,
 Le tue, gagliarda Gioventù di Zara,
 Sian dell' Ordin civil solo custodi
 E prova sian di fede al Re preclara.

Di fede al Buono, che dell' Austria regge
 I nuovi fati e dal cui Soglio quella
 A noi discese benedetta Legge
 Che i popoli ristora ed affratella.

Viva dunque **FERNANDO** al nostro amore
 La sola nostra sia voce giuliva!
 Il Prode viva ch' è del Suo bel core
 Saggio interprete a noi! La Patria viva! (2)

(1) *Questi versi furono scritti nel marzo 1848 per un' Accademia di giuochi fisico-meccanici, ma non mai pubblicati.*

(2) *I pezzi senza nome d' autore sono del compilatore c. f. c.*

Prilog 3. *Lunario Dalmatino Cattolico e Greco per l'anno 1827*, Zara: Stamperia di Giovanni Demarchi tipografo Governiale, 1829., 6.

6

ANNIVERSARJ.

21. Febbrajo per la morte dell' Imper. Giuseppe II.
 1. marzo per la morte dell' Imperat. Leopoldo.
 7. Aprile per la morte dell' Imper. Maria Luigia
 terza sposa di S. M. FRANCESCO I.
 13. Aprile per la morte dell' Imper. Maria Teresa
 2da sposa di S. M. FRANCESCO I.
 15. Maggio per la morte dell' Imper. Maria Luigia
 madre di S. M. I. R. FRANCESCO I.
-

Ferie dei Tribunali:

Le Domeniche , e feste di Precetto .

Dal giorno del Ss. Natale sino all' Epifania .

Dalla Domenica delle Palme sino al lunedì di
 Pasqua inclusivamente .

Li tre giorni delle Rogazioni .

Li dieci ultimi giorni del mese di luglio .

Li primi dieci giorni del mese di ottobre .

Prilog 4. Vasilije Bubanović, *Pjeszma u Zadru na dan narodyenya Franca pervoga Austrianzkoga cara y kralya*, U Zadru: od szlovopecsatnice Battara, 1830.

PJESZMA U ZADRU
NA DAN NARODYENYA
FRANCA PERVOGA AUSTRIANZKOGA
CARA Y KRALYA

Ἀπόδοτε τὰ κáισαρος, κáισαρι. Κáι τὰ τῷ θεῷ, τῷ θεῷ.

Ευαγγελ. κατὰ Ματ.θαιον. Κβ.-22

Εδίδψησα, κáι ἐποτίσατε Με.

Κέ. 25

In vollem Uiberwallen der Zärtlichkeit! —

WILLAND.

1

Vsze ztvorenye veszelo da poztaje,
 Dan danashnyi kad nam naztaje!
 Tuga, salozt neksze baci u dublynu mora,
 Pre' neg'szvyani okrunyena z-zlatom Zora!

2

Devojsica Dalmatinka, szilnu ka'nadvladash V'ilu,
 Materinzku pjeszam, kolo na okolo, zapivajda milu!
 Dalmatinci, CARU vjerni podajnici, vszake kucse domacsine
 Iz szveg' glaszta zag'rmito, od Ztarine pjevacsine!

3

Od Dubrovnik' plemenita grada preko Like y Krbave
 Dasze csuje do Nyemacske Musa bash drsave!
 Evo vama domorodna pjeszam moja odgovara;
 Jerbo mene dan danashnyi tako nagovara.

Prilog 5. Nikola Jakšić, *Pel giorno natalizio di S. M. Ferdinando Primo Imperatore d'Austria*, Zara: coi Tipi delli Fratelli Battara, 1839.

Dalmatia and the Austrian Empire in the first half of the nineteenth century: Making obedient and loyal citizens through the written word

Jelena Lakuš
Department of Information Science
Faculty of Humanities and Social Sciences
J. J. Strossmayer University in Osijek
Lorenza Jägera 9
31000 Osijek
Croatia
E-mail: jlakus@ffos.hr

Summary

This essay analyses the ways in which the Austrian authorities, upon the acquisition of Dalmatia for the Austrian Empire, attempted to educate their new citizens in the spirit of obedience and loyalty. Efforts to educate the new imperial citizens in the new (Austrian) spirit were primarily guided by the idea of the creation of not only a shared present and future but also a shared past. The repetitive calendar ceremonial of imperial birthdays—publicized in almanacs and in occasional poetry—was supposed to give rise to a new tradition. Furthermore, the continued recording of the anniversaries of emperors' and imperial family's deaths, as well as the registration of those events that pointed to the very short yet extant shared history of Dalmatia and the Austrian Empire, were all supposed to develop a sense of common national destiny. Messages of loyalty to the ruler (emperor) and the Austrian Empire that filled the pages of catechisms and similar booklets used to raise literacy were also tools for bringing up the new citizens in the Austrian spirit. It is for this reason that the fall of the Venetian Empire came to be celebrated as the beginning of a new era of peace and prosperity in Dalmatian history. At the same time, four centuries of Venetian rule were marginalized and described as turbulent and anarchic. Similarly, the Austrians suppressed everything that had a French origin and in particular anything related to Napoleon and the French revolution. The latter ideas were considered a threat to the old order and the Empire itself. In contrast, the period of Ottoman-Venetian wars was presented as the golden era of heroic past. Its purpose was to help the collective renaissance of the nation, and to raise new citizens as loyal subjects of the Empire. The essay warns that this practice was not new, and that Dalmatia—as a new Austrian province—was by no means an exception. The study is based on an analytical interpretation of written sources printed in Dalmatia in the first 35 years of the Austrian rule (1815-1850).

Keywords: Dalmatia, Austrian Empire, nineteenth century